

Muuttuvatko suomalaisten juomatavat?

Vuosien 1968, 1976 ja 1984 juomatapatutkimusten vertailua

Jussi Simpura

Suomalaisten juomatapojen peruspiirteistä on vallalla monenlaisia, keskenään ristiriitaisiakin käsityksiä. Uskotaan suomalaisten maineeseen hurjina juoppoina, mutta samaan aikaan tiedetään, että kansainvälisissä kulutusvertailuissa suomalaiset ovat enintään keskitasoa. Humalan tavoittelua on pidetty suomalaisen juomatavan muuttumattomana peruspiirteinä, mutta samalla on alettu huolestua alkoholin käytön, humalattomankin, arkistumisesta. Naisten ja nuorten juomista kelpaa aina kauhistella. Alkoholipoliittiset mielipiteet ovat tuntuneet ajoittain kiristyvän. Kaiken taustalla on yli kymmenen vuotta ennallaan pysynyt alkoholin kulutustaso. Siksi on aiheellista kysyä, muuttuvatko suomalaisten juomatavat ja miten muutokset voisivat vaikuttaa siihen tapaan, jolla alkoholikysymystä tulkitaan yksityiselämässä ja julkisuudessa.

Tässä kirjoituksessa käydään läpi Alkoholitutkimussäätiön julkaisusarjassa ilmestyneen tuoreen tutkimuksen¹ päätulokset. Tutkimuksessa on vertailtu vuosina 1968, 1976 ja 1984 tehtyjen juomatapatutkimusten tuloksia. Kirjoituksen lopussa luonnostelen näkemyksiä siitä, missä määrin tulosten osoittamat juomatapojen muuttuvat ja muuttumattomina pysyvät piirteet voivat vaikuttaa alkoholipolitiikan harjoittamisen edellytyksiin.

¹ Jussi Simpura (toim.): Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 34. Helsinki 1985. Tutkimus kuuluu Alkoholitutkimussäätiön ohjelmaan, ja se on toteutettu Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen voimin. Tutkimuksen toteutuksesta vuonna 1984 vastanneeseen työryhmään ovat kuuluneet Raija Ahtola, Kari Haavisto, Maija-Liisa Kaivonurmi ja Eeva-Liisa Tuovinen. Vastaavana tutkijana on toiminut Jussi Simpura. Kirjoittajat ja heidän työnjakonsa käyvät ilmi tämän kirjoituksen tulostiivistelmästä.

Tutkimuksessa tarkasteltu kuudentoista vuoden ajanjakso on poikkeuksellisen mielenkiintoinen suomalaisen yhteiskunnan kehityksessä. Kuusikymmenluvulla kiihtynyt maaltamuutto jatkui aina seitsemänkymmenluvun puoliväliin. Kaupunkiasuminen ja maaseudullakin taajama-asuminen ovat tulleet suomalaisten vallitsevaksi elämänmuodoksi. Muuttaneiden juuret ovat vielä vankasti maaseudun elämänmuodossa, kuten Matti Kortteinen (1982) kuvaa kirjassaan lähielämästä, mutta heitä seuraavassa sukupolvessa on ehkä syntymässä uudenlainen kaupunkilaiselämänmuoto. Elinolojen ja kulttuurin muutokset kietoutuvat tässä prosessissa yhteen. Perinteinen suomalaisuus on saanut antaa tilaa lisääntyvälle kansainvälisyydelle. Se yhteinen kulttuuritausta, joka Suomen maaseudulla syntyneille ja kasvaneille oli kehittynyt, on ehkä murenemassa, eikä perinteistä maaseutuakaan enää ole olemassa. Kun etäisyys yhteisiin lähtökohtiin kasvaa, on mahdollista, että syntyy tilaa uudenlaisille ilmiöille ja samalla lisääntyvälle erilaistumiselle. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että itse kaupungistumisen kokeminen, ”suuri muutto”, on nykyisin eläville suomalaisille voimakas, yhteinen kokemus, joka saattaa tuottaa uudenlaista kulttuurin yhtenäisyyttä: uutta suomalaista kaupunkikulttuuria.

Tutkimusasetelman ydin on kahden kahdeksanvuotiskauden vertailu. Vuodesta 1968 vuoteen 1976 ulottuvan ensimmäisen kauden alussa, vuonna 1969, tuli voimaan alkoholilain suuruudistus, jolloin alkoholin saatavuus parani tuntuvasti: Uusia alkoholimyymälöitä avattiin, myös maaseudulle, jossa niitä ei aikaisemmin ollut ollut, keskiolut tuli baareihin ja elintarvikekauppoihin, ikärajoja tarkistettiin ja luotiin edellytykset anniskeluravintoloiden määrän huomattavalle kasvulle. Alkoholin kokonaiskulutuksen jo aikaisemmin 1960-luvulla alkanut kasvu kiihtyi ja jatkui voimakkaana aina vuo-

teen 1974. Jälkimmäisellä kaudella, vuodesta 1976 vuoteen 1984, on alkoholin kokonaiskulutus pysynyt ennallaan eivätkä alkoholiolot muutenkaan ole paljon muuttuneet. Kahdeksanvuotiskaudet eroavat toisistaan myös siinä, että ensimmäinen kausi kattaa suomalaisen yhteiskunnan kaupungistumisen kiihkeimmän murrosvaiheen, jälkimmäinen kausi on totutautumista uudenaikaiseen, vakiintuvaan tilaan. Tutkimusasetelma tiivistyy kahdeksi pääkysymykseksi. Mitkä olivat ne juomatapojen muutokset, joiden kautta ensimmäisen kahdeksanvuotiskauden suuri alkoholin kulutuskasvu toteutui? Ovatko juomatavat voineet muuttua jälkimmäisellä kaudella, kun alkoholin kokonaiskulutus on ollut ennallaan?

Juomatapatutkimukset ovat jatkoa tutkimusperinteelle, joka alkoi vuonna 1946 Pekka Kuusen (1948) tutkimuksesta ”Suomen viinapulma”. Koko aikuisväestön juomatapoja koskevia aineistoja ei kerätty 1950-luvulla eikä 1960-luvun alkupuolella, vaikka aihepiiriä lähellä ollutta tutkimusta oli paljonkin—esimerkiksi Pekka Kuusen (1956), Sakari Sariolan (1954), Kettil Bruunin (1959) ja Erik Allardtin (1957) tutkimukset. Suuriin haastattelututkimuksiin ryhdyttiin uudelleen vasta vuoden 1969 alussa voimaan tulleen alkoholilain muutoksen molemmin puolin, kun Klaus Mäkelä teki vuosien 1968 ja 1969 alkoholin kulutustutkimukset (ks. esim. Mäkelä 1971). Sarja jatkui vuoden 1976 juomatapatutkimuksella (ks. esim. Simpura 1978 a & b). Juomatapatutkimusten aineistoja on myös Pekka Sulkunen käyttänyt alkoholin kulutusta ja elinolojen muutosta käsitelleissä töissään (Sulkunen 1980, 1981). Näiden lisäksi on mainittava aikuisväestön juomatapoja koskevana tietolähteenä vuoden 1979 Pohjoismaiden alkoholikysely (ks. esim. Mäkelä & Simpura 1985; Simpura & Österberg 1982). Vaikka nyt esiteltävä tutkimus sisältääkin jo aikaisemmin julkaistuja tuloksia, on kolmen tasavälein kerätyn aineiston vertailu kokonaan uusi tehtävä, jonka tulokset saattavat pakottaa tarkistamaan aikaisempiin tulkintoihin perustuvia käsityksiä.

Juomatapatutkimukset tarjoavat kansainvälisestäkin ainutlaatuisen tilaisuuden tutkia juomatapojen muutoksia. Vaikka vertailukelpoisiin aineistoihin perustuvia tutkimuksia on tehty muuallakin maailmassa, ne kuitenkin joko

kattavat selvästi suppeamman alan juomatapojen kokonaisuudesta tai perustuvat harvempiin tutkimusvuosiin: esimerkkeinä Iowassa Yhdysvalloissa (esim. Fitzgerald & Mulford 1983), Norjassa (Nordlund 1977) ja Sveitsissä (Müller 1983) tehdyt tutkimukset.

Vuosien 1968, 1976 ja 1984 haastatteluaineistot

Juomatapatutkimuksissa on kunakin tutkimusvuonna haastateltu 15—69-vuotiasta väestöä edustaneet otokset, joiden suuruus on vaihdellut vuoden 1968 lähes 2 000:sta vuoden 1984 yli 3 500:aan (ks. vastaajien lukumääriä taulukosta 1). Vastausprosentit olivat kaikkina vuosina korkeat, 95:n vaiheilla. Vuoden 1968 aineistossa oli naisilla aliedustus, niin että jokaisesta naisesta kohti haastateltiin kolme miestä; muina vuosina sukupuolten edustus on vastannut väestörakennetta.

Tiedot kerättiin henkilökohtaisin lomakehaastatteluin, joiden keskeinen osa koski vastaajan alkoholin kulutuksen mittaamista. Tämä tapahtui kartoittamalla kukin vastaajan juomiskertoja haastattelua edeltäneeltä jaksolta, jonka pituus määräytyi hänen juomistiheydestään. Alkoholin käyttäjiksi määriteltiin kaikki ne vastaajat, jotka oman ilmoituksensa mukaan olivat nauttineet jotakin alkoholijuomaa, vaikka pieniäkin määriä, haastattelua edeltäneiden 12 kuukauden aikana. Kaikkina tutkimusvuosina jokseenkin kaikki haastattelut tehtiin syyskuussa.

Tutkimustulosten luotettavuutta haittaa vastaajien taipumus salailla ja unohtaa alkoholin käyttöönsä. Haastattelujen perusteella saadaan selville vain noin kolmannes tai vähemmän myyntitilastojen mukaisesta alkoholin kulutuksesta. Lisäksi tämä niin sanottu kattavuus on ollut alenemaan päin: Kun vuonna 1968 haastatteluarvio oli 35 prosenttia myyntitietojen mukaisesta kulutuksesta, oli vastaava luku vuonna 1984 enää noin 27.

Haastattelutiedot sisältävät paljon muutakin kuin alkoholin kulutusarvioita. Kattavuusongelmien vuoksi on ilmeistä, että tämä muu tietoaimes nousee aikavertailussa jopa etusijalle. Aineistojen perusteella voidaan tarkastella raittiuden esiintymistä ja perusteluja, alkoholin käytön ja sen rajoittamisen syitä, juomistilanteita, erilaisten alkoholin käytön seurausten

Taulukko 1. Perustietoja 15–69-vuotiaiden suomalaisten juomatavoista vuosina 1968, 1976 ja 1984

	naiset			miehet		
	1968	1976	1984	1968	1976	1984
Vastaaajien lukumäärä	453	1 442	1 842	1 370	1 393	1 782
Raittiita, %	43	20	27	13	9	12
Useammin kuin kerran viikossa juovia, %	4	9	9	17	26	29
Käyttäjien mediaanikulutus, cl 100 %:n alkoholia	21	43	41	136	210	206
Eri sukupuolten kulutusosuudet, %	13	21	20	87	79	80
Humalakulutus ¹ , % kokonaiskulutuksesta	28	39	33	67	66	63
Eniten kuluttavan kymmenesosan kulutusosuus, %	56	57	56	50	54	48
Humalakertoja ¹ , % juomiskerroista	6	12	18	29	28	27
Ainakin kerran kuukaudessa juovia 17–18-vuotiaista, %	..	62	62	60	80	77
”Suurkuluttajia” ² , % alkoholin käyttäjistä	0,5	2	1,5	8	12	12
Keskioluen myyntiä elintarvikekaupoista kannattavia, %	57	32	44	86	56	67
Väitteen ”kohtuullinen alkoholinkäyttö kuuluu tavalliseen elämänmenoon” kanssa samaa mieltä olevia, %	42	52	60	69	69	78
Tilastoitu alkoholin kulutus (litraa 100 %:n alkoholia henkeä kohti, koko väestö)	1968	2,88	1976	6,31	1984	6,49

¹ Humalakulutuksella tarkoitetaan yli yhden promillen veren alkoholipitoisuuteen johtaneilla humalakerroilla tapahtunutta kulutusta.

² ”Suurkuluttajat” ovat niitä, joiden vuotuinen alkoholin kulutus haastatteluarvion mukaan oli yli 1 000 cl sataprosenttista alkoholia.

esiintymistä, muiden kuin Alkossa ja ravintoloissa saatavilla olevien alkoholijuomien hankintaa sekä alkoholiasenteita ja -mielipiteitä. Tutkimus itsessään on taulukonmuotoinen raportti, jossa tarkastellaan tutkittavien ilmiöiden vaihtelua eri tutkimusvuosina yleensä sukupuolen ja iän mukaan muodostetuissa väestöryhmissä.

Kaksi kahdeksanvuotiskautta: tulostiivistelmä

Monet suomalaisten juomatapojen tunnusomaiset piirteet ovat säilyneet olennaisesti ennallaan koko kuudentoista vuoden tutkimusjakson ajan. Tämä koskee erityisesti kulutuksen kasautumista pienelle paljon kuluttavien joukolle sekä humalakulutuksen suurta osuutta. Mutta myös huomattavia muutoksia on tapahtunut: Raittiiden osuudet väestössä ovat ensin laskeutuneet, sitten taas nousseet hiukan; naisten alko-

holin käyttö lisääntyi ensimmäisellä jaksolla, mutta ei enää jälkimmäisellä; naisten ja miesten alkoholikäsitukset olivat lähentyneet ensimmäisellä jaksolla. Sukupuolten väliset erot juomiskäyttäytymisessä ovat edelleen suuret ja ovat pysyneet ennallaan jälkimmäisellä jaksolla.

Juomatapojen muuttumisen suurena taitekohtana on tähän saakka pidetty vuoden 1969 alussa voimaan tullutta alkoholilain uudistusta. Vaikka uudistuksen vaikutukset olivat suuret, voidaan tämän tutkimuksen tuloksia tulkita niin, että taitekohta sijoittuisi mieluummin 1970-luvun alkuvuosiin eikä ole yhteydessä vain alkoholilain muutoksiin, vaan myös yhteiskunnan kokonaisuutukseen. ”Suuri muutto”, suomalaisten siirtyminen laajamittaisesti kaupunkielämään, huipentui juuri ennen 1970-luvun puoliväliä. Samaan aikaan väestön käytettävissä olevat tulot kasvoivat nopeasti ja alkoholin hinta pysyi suhteellisen alhaisena. Juoma-

tapojen muutos ei myöskään alkanut vasta lainuudistuksesta, vaan merkkejä siitä oli havaittavissa jo pitkin 1960-lukua, esimerkiksi tilastoidun kulutuksen määrässä ja rakenteessa (ks. Österberg 1980) sekä keskiolutmielipiteiden vaihtelussa (ks. Mäkelä, luku 10 tässä tutkimuksessa). Kun varsinaiset juomatapatutkimukset tuolta ajanjaksolta puuttuvat, ei muutosprosessien alkuvaiheista ole tarkkaa käsitystä. Tämän tutkimuksen tuloksissa korostuu myös se, että erilaiset juomatapoihin liittyvät ilmiöt voivat suurenkin yhtenäisen muutos-aallon aikana vaihdella eri tahtiin ja jopa ristiriitaiselta näyttävällä tavalla myös eri suuntiin.

Seuraavassa esitellään luvuittain keskeiset tulokset. Taulukkoon 1 on koottu joukko perustietoja, joita ei tekstissä kommentoida yksityiskohtaisesti.

Tilastoitu ja tilastoimaton alkoholin kulutus (luku 2). Esa Österberg tarkastelee ensin tilastoidun alkoholin kulutuksen muutoksia ja sitten tilastoimattoman alkoholin kulutuksen määrää ja erilaisia eriä. Ensimmäisen kahdeksanvuotiskauden aikana tilastoimaton kulutus pysyi suurin piirtein ennallaan. Toisen jakson aikana se on lisääntynyt puolella. Tilastoimattoman kulutuksen osuus on nykyisellään noin kymmenesosa alkoholin kokonaiskulutuksesta. Tilastoimattoman kulutuksen eri erien tärkeysjärjestys on muuttunut suuresti sodanjälkeisenä aikana. Nykyään noin 60 % tilastoimattomasta kulutuksesta on ulkomaantuomisia ja noin neljännes laillista kotivalmistusta. Laittomien juomien ja korvikkeiden osuus on pudonnut noin kymmenesosaan tilastoimattomasta kulutuksesta.

Raittiit (luku 3). Vuodesta 1968 vuoteen 1976 raittiiden osuus väheni voimakkaasti kaikissa väestöryhmissä, erityisesti naisten keskuudessa. Vuoden 1976 jälkeen on tapahtunut paluuta takaisin raittiimpaan suuntaan, vaikka raittiiden osuus onkin edelleen huomattavasti pienempi kuin kuusitoista vuotta sitten. Tämä raittiiden osuuden kasvu näyttää johtuvan etupäässä siitä, että osa harvoin juoneista on luopunut kokonaan alkoholista. Pekka Sulkusen tiivistelmän mukaan voidaan ajatella, että 1960-luvulta 1980-luvulle on koko ajan tapahtunut trendinomaista raittiuden vähenemistä ja että vuoden 1976 tutkimus vain sattui ajankohintaan, jolloin raittiudesta luopumisen pitkän ai-

kävälän trendi väliaikaisesti kiihtyi äärimmillään. Raittius liittyy edelleenkin hiljaiseen, kotikeskeiseen ja vähien resurssien varaan rakentuvaan elämäntapaan, vaikka on myös nähtävissä merkkejä toisenlaiseen, aktiiviseen ja ulospäin suuntautuvaan elämäntapaan yhdistyvästä tie-toisesta pidättäytymisestä alkoholin käytöstä.

Alkoholin kulutus ja sen jakautuminen (luku 4). Kulutusmääriä koskeviin tuloksiin on liitettävä paljon varauksia vastaajien unohtamis- ja salailutaipumuksen vuoksi. Jussi Simpura päätyy toteamaan, että vaikka kulutuksen taso onkin muuttunut paljon, ovat kulutuksen rakenne ja väestöryhmien väliset erot pysyneet suurelta osin muuttumattomina. Niin sanotun humalakulutuksen osuus on edelleen suuri, ja kulutus kasautuu voimakkaasti pienelle, paljon käytävälle vähemmistölle. Yhteys kulutustason ja suurkuluttajien määrän välillä on ennallaan ja samanlainen kaikissa väestöryhmissä: Kulutustason noustessa kasvaa suurkuluttajienkin osuus, vieläpä nopeammin kuin kulutus. Yli 1 000 cl sataprosenttista alkoholia vuodessa juovien suurkuluttajien lukumäärä kasvoi nopeasti ensimmäisellä kaudella, mutta on pysynyt ennallaan vakiokulutuksen kaudella. Muutoksista tärkeimmältä näyttää humaltumiskemusten yleistyminen kaikissa alkoholin käyttäjien ryhmissä, kun tarkastellaan koko 16 vuoden jaksoa; koska humaltumistiheyttä ei kysytty vuonna 1976, ei voida sanoa, miten tämä muutos sijoittuu kahdeksanvuotiskausille. Tulokset osoittavat jälleen kerran, että keskikulutustiedot liioittelevat juomistapojen märkyyttä ja rajuutta: alkoholin käyttäjien ylivoimainen valtaenemmistö ei yllä lähellekään keskimääräisiä kulutustasoja eikä humalakulutussuoksia.

Tyypillisen syysviikon juomiskerrat (luku 5). Jussi Simpuran mukaan juomiskertatietojen antama kuva suomalaisten koti- ja perhekeskeisestä alkoholin käytöstä säilyy pääosin muuttumattomana koko tutkimusjakson ajan. Pieniä muutoksia on tapahtumassa ehkä alkoholin käytön arkistumisen suuntaan, ja nämä muutokset näkyvät erityisesti miesten ja naisten juomiskertojen ominaisuuksien erojen muutoksina. Arkistuminen ei silti tarkoita jokapäiväistymistä —sellaista ei ole tapahtunut—vaan alkoholinkäyttökertojen sulautumista entistä luontevammin tavanomaiseen elämänmenoon.

Juomiskertoja koskevista muutoksista kannattaa mainita yksinjuomiskertojen väheneminen jälkimmäisellä tutkimusajanjaksolla ja vuonna 1984 havaittava perjantai-illan merkityksen lisääntyminen juomisen viikkorytmissä.

Kokonaiskulutuksen muutoksen jako tekijöihin (luku 6). Juomiskertoja ja raittiiden osuuksia koskevien tietojen perusteella voidaan alkoholin kokonaiskulutuksen muutokset jakaa raittiiden osuuden, juomistiheyden ja alkoholin kertakulutuksen muutosten vaikutuksiin. Jussi Simpuran kokoamat laskelmat osoittavat, että ensimmäisellä kahdeksanvuotiskaudella olivat miesten kerralla nauttimien määrien kasvu ja raittiiden osuuden aleneminen naisten keskuudessa keskeisiä kokonaiskulutuksen määrään vaikuttaneita seikkoja. Toisella kahdeksanvuotiskaudella, vakiokulutuksen aikana, muutokset ovat olleet kaikissa suhteissa pieniä eikä muuttumattoman kulutuksen takana ole esimerkiksi se, että juomistiheyden ja kertakulutuksen muutokset olisivat vastakkaissuuntaisina kumonneet toisensa.

Naisten alkoholin käyttö (luku 7). Naisten samoin kuin nuorten juomatapoja koskevia tuloksia on kaikissa tulosluvuissa, mutta sen lisäksi näitä ryhmiä on käsitelty erikseen. Sekä naisten että nuorten keskuudessa on raittiiden osuus ensin laskenut jyrkästi, mutta sitten kääntynyt taas nousuun nopeammin kuin muissa väestöryhmissä. Salme Ahlström esittää päätuloksinaan seuraavat kohdat. Naisten osuus alkoholin kulutuksesta kasvoi voimakkaasti ensimmäisellä kaudella, mutta on säilynyt ennallaan jälkimmäisellä jaksolla. Naiset kuluttavat edelleenkin vain yhden viidestä viinalitrasta, eikä naisten ja miesten välinen suuri kulutustasoero ole kaventunut. Vaikka naisten asema ja elinolot ovat huomattavasti muuttuneet, ovat erot miesten juomatapoihin muutenkin kuin kulutuksen osalta säilyneet ennallaan. Erot ovat samanlaisia kaikissa ikäryhmissä, nuorimmissakin.

Nuorten alkoholin käyttö (luku 8). Nuorten alkoholin käyttö yleistyi huomattavasti 1960-luvun alusta 1970-luvun alkuvuosiin, mutta jälkimmäisellä kahdeksanvuotiskaudella se on vähentynyt. Silti se on nykyisinkin yleisempää kuin 1960-luvulla. Salme Ahlströmin mukaan tyttöjen ja poikien juomatavat ovat lähellä toisiinsa alkoholiin tutustumisen vaiheessa, mutta

erot kasvavat nopeasti kokemusten karttuessa. Nuorten juomatavoissa näyttävät tiivistyvän eräät aikuisten juomatapojen keskeiset piirteet, kuten humalan tärkeä asema varsinkin alkoholin käytön alkuvaiheessa.

Alkoholin käytön seuraukset (luku 9). Juomisen seurauksia koskevat tulokset vahvistavat käsitystä olennaisten piirteiden säilymisestä ennallaan koko tutkimusjakson ajan. Sirkka-Liisa Säilän mukaan olivat sosiaalisten haittojen kokeminen ja huoli omasta juomisesta lisääntyneet miesten keskuudessa. Naisten keskuudessa sosiaalisten haittojen kokeminen ei ole vaihdellut, mutta huoli omasta juomisesta lisääntyi jälkimmäisellä jaksolla. Erilaisten haittallisten seurausten yleisyysjärjestys on pysynyt likimain ennallaan. Erot väestöryhmien välillä heijastelevat eroja alkoholin kulutustasossa, ja yhteys haittallisten seurausten esiintymisen ja kulutustason välillä on ennallaan. Vuodelta 1984 on tietoja myös alkoholin käytön myönteisten vaikutusten kokemisesta. Niitäkin koituu sitä enemmän, mitä korkeampi on kulutustaso. Kiinnostava havainto on, että yksittäiseen käytökertaan liittyvien haittojen kokeminen on hiivenen vähentynyt jälkimmäisellä kaudella.

Asenteet ja mielipiteet (luku 10). Klaus Mäkelä käy läpi alkoholiasenteita ja keskioluen jake-lua koskevia mielipiteitä sekä käsittelee suhtautumista alkoholijuomien käyttöön eräissä erityistilanteissa. Hän osoittaa, että suuri mielipiteiden murros ajoittui jo 1960-luvulle. Alkoholi-poliittiset mielipiteet olivat vuonna 1984 paljon tiukemmat kuin vuonna 1968. Mielipiteiden tiukkeneminen samaan aikaan, kun kulutus kasvoi, on yllättävä tulos, sillä yleensä asenteet seuraavat käyttäytymistä. Muutokset voi tulkita osoitukseksi alkoholin kulttuurisen paikan muuttumisesta. Vuonna 1968 jokin viinamäärä oli paljon näkyvämpi kuin sama määrä vuonna 1984, jolloin alkoholi oli jo arkistuneempaa. Naisten ja miesten lähentyminen on jatkunut kulttuuristen alkoholiasenteiden tasolla. Myös nämä muutokset ajoittuvat etupäässä kulutuskasvun kauteen, mutta ovat sen jälkeen hidastuneet tai kokonaan pysähtyneet.

Perustelut ja sääntely (luku 11). Juha Partasen tarkastelussa käy ilmi, että suomalaisten alkoholin käytön perustelut ovat säilyneet rakenteeltaan ennallaan ja viittaavat edelleen yksiu-lotteisesti juotuja määriä, juoman väkevyyttä ja

humalaa korostavaan suuntaan. Erilaisten perustelujen esittäminen oli kyllä lisääntynyt varsinkin ensimmäisellä kahdeksanvuotiskaudella. Ihmisten väliset erot perustelujen esittämisessä näyttävät liittyvän lähinnä siihen, kuinka keskeinen asia alkoholi on itse kunkin elämässä. Miesten ja naisten käyttämät perustelut ovat hivenen lähentyneet toisiaan, vaikka erot ovat edelleen suuret. Alkoholin käytön rajoittamisesta on tietoja vain vuodelta 1984. Yksittäisessä käyttötilanteessa naiset sääntelevät alkoholin käyttöönsä etupäässä itselleen tavanomaisen, sisäistetyn mallin mukaisesti, kun taas miehillä juomistilanteeseen liittyvät ja alkoholin nauttimisesta syntyvät tuntemukset ovat tärkeämpiä kulutusta ohjaava seikka. Raittiit mukaan lukien voidaan sanoa, että nelisenkymmentä prosenttia aikuisväestöstä tähtää oman alkoholin käyttönsä rajoittamiseen. Rajoittajien joukko on kuitenkin hyvin monimuotoinen, raittiista ja vähän käyttävistä lähtien ongelmia pelkääviin, enemmän kuluttaviin.

Juomatavat muuttuvassa yhteiskunnassa (luku 12). Yhteenvetoluvussa Jussi Simpura ja Juha Partanen kokoavat tutkimuksen tulokset ja esittävät kolme näkökulmaa, joista käsin tuloksia voidaan suhteuttaa yhteiskunnan kokonaisuuteen. Alkoholin käyttöön liittyvät seikat voidaan ensinnäkin tulkita yksilöiden enemmän tai vähemmän pysyviksi ominaisuuksiksi, osaksi ihmisten elämisen tapaa, toiseksi niille voidaan antaa ihmisten elinoloihin ja elämäntilanteisiin ja niistä nouseviin tarpeisiin perustuvia funktionaalisia selityksiä, ja kolmanneksi niitä voidaan tarkastella kulttuurisina tosiasioina, alkoholin käytön kulttuurisina malleina. Nämä kolme näkökulmaa tarjoavat vaihtoehtoisia tapoja puhua samoista asioista. Näkökulmien eroavuus perustuu ennen muuta siihen, että ne liittyvät erilaisiin muutoksen prosesseihin sekä erilaisiin tapoihin vaikuttaa ihmisten alkoholin käyttöön ja pyrkiä muuttamaan sitä. Kun alkoholin käyttöä kuvaavia tosiseikkoja tulkitaan yksilöiden ominaisuuksina, taustalla esiintyy näkemys siitä, että ihmiset itse voivat omien pyrkimystensä kautta vaikuttaa elämänsä tai että siihen voidaan puuttua yksilöön kohdistuvien apu-, parantamis- tai kontrollitoimien. Kun samoja tosiasioita tarkastellaan elinolosuhteiden näkökulmasta, mielessä ovat samalla ulkoisten elinolosuhteiden muuttumi-

nen ja kaikki elämisen aineellisiin edellytyksiin liittyvät seikat, joihin voidaan vaikuttaa ennen muuta yhteiskuntapoliittisin keinoin. Kulttuurin näkökulma puolestaan kohdistaa huomion yhteiskunnan elämää ja ihmisten keskinäisiä suhteita säänteleviin normeihin ja käyttäytymismalleihin.

Näihin näkökulmiin sisältyy myös erilaisia näkemyksiä asioiden muutosherkkyydestä ja -nopeudesta. Yksittäisten ihmisten elämä saattaa muuttua joskus hyvin äkkinäisesti, ja yksilöihin kohdistuvat toimet voidaan usein toteuttaa ilman pitkiä valmisteluja. Toisaalta tiedetään, että useimmat aikuiset ihmiset eivät hevin muuta vakiintuneita tapojaan. Elinolojen muuttuminen on koko yhteiskuntaa koskeva prosessi. Yhteiskuntapolitiikan toteuttaminen vie yleensä aikaa, ja vaikutukset tuntuvat usein vasta vuosien päästä. Kaikkein pysyvimpiä ovat ihmisten yhteisöelämää sääntelevät kulttuuriset mallit.

Ihmisten näkökulmasta tutkimuksen tuloksissa korostuu juomatapojen suuri yksilöllinen vaihtelu. Myös naisten ja miesten juomataperoja voi tarkastella tästä elämänkulkujen erilaisuutta painottavasta näkökulmasta. Tulosten mukaan on Suomessa juuri nyt kiinnostava muutosvaihe, jossa naisten ja miesten alkoholimaailmat lähenevät, mutta eivät vain niin, että naiset omaksuisivat miesten perinteisiä tapoja, vaan myös niin, että naiset ovat edelläkävijöinä eräitten uusien piirteiden vakiinnuttamisessa. Elinolojen näkökulmasta muutokset tiivistyvät kaupungistumiseen. Juomisen yleistymisen ja eräät muutokset, jotka viittaavat juomistilanteiden lisääntyvään merkitykseen sosiaalisessa kanssakäymisessä, ovat merkkejä kaupunkielämänmuodon vaikutuksista. Kulttuurin näkökulmasta taas käy ilmi, miten vaikeaa oli sovittaa perinteinen suomalainen humalakeskeinen alkoholikulttuuri muuttuneisiin elinoloihin 1970-luvulla. Kun perinteinen suomalainen humala on ollut irrottautumista arjesta, ei kaupunkielämä enää anna tilaa tällaiselle irrottautumiselle. Perinteisessä kulttuurissa alkoholi vaikutuksineen oli itseisarvo, mutta on jo olemassa merkkejä uusista muodoista, joissa alkoholi on alistettu muille pyrkimyksille. Juomatapojen jäsentymisen hallitukseksi ja vivahteikkaaksi alkoholikulttuuriksi edellyttää myös sosiaalisen elämän jäsentyneisyyttä ja hallintaa. Tässä

suhteessa Suomi elää murrosvaihetta: suomalaisen kaupunkikulttuurin ja siihen kuuluvan uuden alkoholikulttuurin luominen on vielä kesken.

Juomatapojen muuttuminen ja alkoholipolitiikan edellytykset

Juomatapoihin liittyviä alkoholipolitiikan edellytyksiä on ainakin kolmenlaisia. Ensimmäiseksi tulevat itse ilmiöön, alkoholin käyttöön ja sen seurauksiin, liittyvät edellytykset. Millä tavalla käytön seurausten esiintyminen on yhteydessä alkoholin kulutuksen määrään ja kulutuksen laadullisiin piirteisiin? Perustuuko alkoholipolitiikan harjoittaminen tässä suhteessa oikeisiin tietoihin ja antavatko tutkimustulokset aihetta perusteiden ja toimenpiteiden tarkistamiseen? Toiseksi on kysymys alkoholin käytön asemasta suomalaisessa elämänmuodossa ja tämän aseman yhteydestä alkoholipolitiikan sijaintiin yhteiskuntapolitiikan kentässä. Onko alkoholin käytön aseman keskeisyys myös edellytys sille, että alkoholipolitiikkaa voidaan harjoittaa suhteellisen itsenäisenä politiikan haarana? Kolmannen edellytysten tyyppin muodostavat ne tavat, joilla alkoholipolitiikan harjoittamista voidaan julkisuudessa perustella: viittaamalla moraalisiin, terveyteen tai talouteen. Mahdollisten perustelujen valikoimalla on yhteytensä vallitseviin juomatapoihin ja siihen, miten esimerkiksi erilaisten alkoholin käytön seurausten uskotaan liittyvän joihinkin nimenomaisiin juomatapojen piirteisiin.

Itse ilmiötasolla tutkimustulokset eivät muuta vallitsevia käsityksiä. Alkoholin kokonaiskulutuksen taso on yhteydessä haitallisina pidettyjen seurausten esiintymiseen, eikä tämä yhteys näytä muuttuneen Suomessa viime vuosikymmenien aikana. Suomessa sattuu myös olemaan niin, että korkea vuosikulutuksen taso merkitsee myös korkeaa humalakulutuksen tasoa, kun väestöryhmiä verrataan keskenään. Tällä tavoin kulutuksen määrälliset ja laadulliset piirteet ovat yhteydessä toisiinsa ja kulutus-tasoa säätelemällä voidaan periaatteessa vaikuttaa myös rajuun kertajuomiseen liittyvien seurausten esiintymiseen. Alkoholipolitiikan harjoittamisen keskeiset edellytykset ilmiötasolla ovat siis säilyneet ennallaan.

Vaikka suomalaisten juomatapojen pääpiir-

teet ovat säilyneet muuttumattomina, on silti merkkejä siitä, että alkoholi on erottumassa entistä vähemmän muusta elämänmenosta. Samaan aikaan näyttää myös itse alkoholikysymyksen asema ja luonne poliittisena kiistakysymyksenä muuttuneen. Kun kuusikymmenluvun lopun ja seitsemänkymmenluvun alun yhteiskunnallisessa murroksessa alkoholi oli yksi tärkeistä symboleista uuden ja vanhan erottamisessa, on alkoholikysymys nyt muuttumassa keskeisestä moraalipoliittisesta kysymyksestä entistä enemmän hyvinvointipoliittiseksi kysymykseksi, yhdeksi monien joukossa. Tähänastisen Suomesta saadun kokemuksen varassa on vaikea sanoa, miten tämä vaikuttaa alkoholipolitiikan edellytyksiin, kun on voitu toimia pitäen alkoholikysymyksen keskeistä asemaa itsestään selvänä lähtökohtana. Muualta maailmasta tiedetään, että alkoholipolitiikan harjoittamisen edellytykset eivät välttämättä ole yhteydessä itse alkoholin käytön asemaan elämänmuodossa, vaan muuntyyppiset, esimerkiksi taloudelliset, edellytykset voivat olla paljon painavampia (vrt. Mäkelä & al. 1981).

Juomatapojen muuttuminen vaikuttaa myös siihen tapaan, jolla ihmiset arvioivat alkoholipolitiikan oikeutusta ja menestyksellisyyttä. Jos alkoholin käyttö menettää erikoisasemiaan ja juomatavat muuttuvat entistä monivaihteisempaan suuntaan, voi tulevaisuudessa olla vaikeampaa perustella tämänhetkisen ”suuri kulutus—paljon haittoja” -ajattelumallin mukaista tiukkaa kontrollipoliittista linjaa, vaikka perustelut ilmiötasolla ovatkin täysin päteviä. Alkoholipolitiikalle voitaisiin ostaa hyväksyntää tekemällä muutoksia, jotka koskevat laadullisia piirteitä mutta eivät vaaranna kontrollipolitiikan ydintä (vrt. Sulkunen 1983). Vaikeutena on valita sellaisia toimia, joita ei voi tulkita alistumiseksi joittenkin ryhmien eduntavoittelulle, mutta jotka eivät myöskään olisi näennäismuutoksia. On myös vaikea tietää, mitkä kulloisistakin uudistusvaatimuksista ovat tilapäisetujen tavoittelua tai kokonaan muiden tavoitteiden savuverhoa, mitkä taas heijastusta aidoista elinolojen ja kulttuurin muutosvirroista.

Tämän tutkimuksen tuloksissa on havaittu vasta vähäisiä merkkejä suomalaisten juomatapojen muuttumisesta moni-ilmeisempään suuntaan, eikä ole mitään syytä odottaa kovin

suuria mullistuksia lähivuosina. Mutta toisaalta tulokset eivät myöskään anna mitään perusteita kuvitella, että juomatavat säilyisivät muuttumattomina loputtomiin tai että nyt pitkään ennallaan ollut alkoholin kokonaiskulutuksen taso välttämättä pysyisi nykyisellään. On vaikea sanoa, merkitsisikö orastavien muutosten leviäminen kulutustason nousua vaiko laskua; molemmat suunnat näyttävät nyt jossakin määrin mahdollisilta, kun alkoholin käyttö on arkistumassa ja samalla tietoinen oman alkoholin käytön kontrollointi ehkä lisääntymässä.

Tutkimusten tulokset osoittavat, että juomatapojen muutokset ovat monien, keskenään ristiriitaistenkin muutosten summa. Yritys ennustaa niiden yksityiskohtia pitkällä aikavälillä olisi tutkittavan ilmiön yksinkertaistamista. Ennusteen laatiminen voi onnistua silloin, kun ennustettava ilmiö on luonteeltaan määrällinen ja kun voidaan olettaa ilmiöön yhteydessä olevien rakenteiden säilyvän olennaisesti ennallaan. Juomatapojen muutoksissa korostuvat nyt laadulliset piirteet, ja juomatapoihin liittyvät yhteiskunnan ja arkielämän rakenteet ovat edelleen muovautumassa. Juomatapatutkimukset tarjoavat kuitenkin perusteita myös tällaisten muutosten pääsuuntien arvioimiseen. Samalla ne muistuttavat siitä, ettei alkoholin käyttöä voi tarkastella eikä alkoholipolitiikkaa harjoittaa vain ahtaan alkoholikeskeisesti, vaan alkoholin käytönkin asema muuttuu yhteiskunnan muuttuessa.

Kirjallisuus

Allardt, Erik: Drinking norms and drinking habits. In: Drinking and drinkers. The Finnish Foundation for Alcohol Studies. Helsinki 1957

Bruun, Kerttil: Drinking behaviour in small groups. The Finnish Foundation for Alcohol Studies. Helsinki 1959

Fitzgerald, J. L. & Mulford, H. A.: Maturational and generational changes in drinking behavior and attitudes in Iowa, 1961—1979. *Journal of Studies on Alcohol* 44 (1983): 3, 476—484

Kortteinen, Matti: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava. Helsinki 1982

Kuusi, Pekka: Suomen viinapulma gallup-tutki-

muksen valossa. Otava. Helsinki 1948

Kuusi, Pekka: Alkoholijuomien käyttö maaseudulla. Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiö. Helsinki 1956

Müller, Richard: Trinksitten im Wandel. Schweizerische Fachstelle für Alkoholprobleme. Arbeitsberichte der Forschungsabteilung Nr. 13. Lausanne 1983

Mäkelä, Klaus: Alkoholitutkimus ja alkoholipolitiikka. *Sociologia* 6 (1971): 4, 215—237

Mäkelä, Klaus & Room, Robin & Single, Eric & Sulkunen, Pekka & Walsh, Brendan & al.: Alcohol, society and the state. Vol. 1. A comparative study of alcohol control. Addiction Research Foundation. Toronto 1981

Mäkelä, Klaus & Simpura, Jussi: Experiences related to drinking as a function of annual alcohol intake and by sex and age. *Drug and Alcohol Dependence* 15 (1985): 389—404

Nordlund, Sturla: Data om alkoholspørsmål. Tabellarisk oversikt over resultater fra intervjuundersøkelser 1956—1973. SIFA-mimeograph 6. Oslo 1977

Sariola, Sakari: Lappi ja väkijuomat. Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiö. Helsinki 1954

Simpura, Jussi: Suomalaisten juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Kulutetut alkoholimäärät ja alkoholin ongelmakäyttö. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 114. Helsinki 1978. 1978 a

Simpura, Jussi: Suomalaisten juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Juomiskertojen lukumäärä ja ominaisuudet. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 120. Helsinki 1978. 1978 b

Simpura, Jussi & Österberg, Esa: Juomatapojen alueelliset erot Suomessa vuonna 1979. Kyselytutkimuksen ja kulutustilastojen vertailu. Alkoholipolitiikka 47 (1982): 4, 235—246

Sulkunen, Pekka: Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. Vammala 1980

Sulkunen, Pekka: The wet generation, living conditions and drinking patterns in Finland. Continuities in a reanalysis of Finnish drinking survey data. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 155. Helsinki 1981

Sulkunen, Pekka: Alkoholi ja suomalainen elämänmuoto. Alkoholipolitiikka 48 (1983): 6, 319—325

Österberg, Esa: Alcohol policy measures and the consumption of alcoholic beverages in Finland, 1950—1975. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 137. Helsinki 1980.

English Summary

Jussi Simpura: Muuttuvatko suomalaisten juomatavat? Vuosien 1968, 1976 ja 1984 juomatapatutkimusten vertailua (Are Finnish Drinking Habits Changing? Comparing Results of Surveys on Drinking Habits in 1968, 1976 and 1984)

This paper presents the main results of a study based on surveys of drinking practices in the adult population (15 to 69 years of age) from the years 1968, 1976 and 1984. The study, which is part of the programme of the Finnish Foundation for Alcohol Studies, was conducted at the Social Research Institute of Alcohol Studies. The three surveys provide an exceptional opportunity to analyse changes in drinking habits by comparing two very different 8-year periods. Finnish alcohol legislation was strongly liberalized in 1969, at the beginning of the first period, and together with rapid urbanization and increasing purchasing power, this led to marked increase in the aggregate alcohol consumption. Since 1974, however, the level of consumption has remained stable. Also societal change has been less dramatic in the second period. Some key features of Finnish drinking habits, such as the number of

occasions on which consumption led to a BAC exceeding 1 per mille, or the high degree of concentration, have remained practically unchanged throughout the 16-year period. In the first period, the differences between male and female drinking practices diminished, but this did not continue in the second period. Also in the first period the proportion of abstainers decreased among both sexes, turning into a slight increase in the second period. The rates of various consequences of drinking rose with increasing consumption, but have been practically constant during the period of constant consumption. Attitudes towards drinking have become more tolerant in the 16-year period, whereas the basic structures in the expressed personal motives for drinking have not changed. The proportion of unrecorded alcohol consumption, including home-made alcohol and presents from abroad, has not changed very much. Altogether, there are some slight signs of new features in drinking practices, mainly in the direction of a diminishing contrast between drinking and non-drinking in everyday life. — The report will be available in English in 1986.

Alkoholipolitiikka Vol. 50: 294—302, 1985